

SORUN YA DA
OLGU ARASINDA:

2022 YILINDA SAHRAALTI AFRİKA EKONOMİSİ

DR. VOLKAN İPEK

Akademisyen YEDİTEPE ÜNİ.

“

Günümüzde ekonomik temelde en çok yıpranma yaşayan yerleşim yerlerinin başında Sahraaltı Afrika ülkelerinin toplumları gelmektedir. Bu toplumlar kolonyal dönemden önceki Atlantik ve Doğu köle ticaretleri, kolonyal dönemdeki Batılı ülkelerin toprak ve emek sömürüleri, postkolonyal dönemde de Batı ülkelerine ekonomik bağımlılığın ve ulusal yöneticilerin teorik ve pratikte yetersizliklerinin getirdiği olumsuzluklar yüzünden zaten yeterince yıpranmış durumdadır.

”

Yüksek talep, maliyet ve yerleşik enflasyon oranları, banka faizlerinin yüksekliliği, ulusal para birimlerinin yabancı para birimleri karşısında değer kaybetmesi gibi pozitivist açıdan ilk başta sorun olarak görülen olguların ilgili olduğu eko-

nomiye felsefi yaklaşımları paradoksal bir döngü yaratabilir. Örneğin, ekonominin temel anlamlarından biri sayılan sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla yönetilmesi başlı başına ontolojik bir paradokstur. Normal koşullar altında, sınırlı olan bir gücün sınırsız

olan bir ivmeyi kontrol edemeyeceği kabul edilirken sınırlı kaynakların sınırsız ihtiyaçları da asla karşılamayacağı düşünülebilir. Bu durum ekonomiye tanımsal bir sorun değil tanımsal bir doğallık yükler. Yani ekonomi aslında varoluşsal bir doğallık taşır ve bu

doğallık içinde sorun gibi görünen olguları da barındırır. Aynı şekilde, politik ekonominin ve makroekonominin doğurduğu kapitalizm de aslında tıpkı Geç Cretaceous döneminde yaşayan *oviraptor philoceratops* türü dinazorun doğduktan belli bir dönem sonra annele-

rine saldırarak onu yemeye çalışmaları gibi, insanın karşılayabileceğinden çok ihtiyaç yaratarak doğduğu ekonomiyi yok etmek istemesi de bir paradokstur. Bunun yanında, hiçbir devlet ütopyik olanı gerçekleştirip çalışan nüfusunun tamamına iş yaratamayacağı için

asında işsiz kalan insanlar da ekonomi yine makroekonomi içinde bir sorun olarak değerlendirilemez. Neoklasik ekonominin tanımına uygun olarak işsizlik ve hatta yoksulluk birer sorun değil, birer gerçektir. Hükümetler de zaten yönetime gelince programlarını bu iki konuyu tamamen yok etmeye değil, elverdiğince en az düzeye indirmeye göre ayarlama paradoksuna göre hareket eder. Toplumlardaki mal ya da hizmet üretim oranlarının toplumun içindeki piyasadaki para miktarına göre dengesiz olması doğal olarak enflasyona ya da deflasyona yol açarken, hükümetlerin daha çok yabancı yatırım çekmek için ulusal para biriminin değerini düşürmesi doğal olarak devalüasyona, toplumun para arzını güvenceye almak için kurulmuş bankaların bu güvenlerini devam ettirmek için kâr amaçlarını arttırarak faizlerini yükseltmesi de doğal olarak yüksek faize yol açar. Enflasyon, devalüasyon ve bankaların yüksek faizi ekonomiyi yolunda tutmaya çalışan bir hükümetin ekonomik kalkınma amacını güderken toplumlarına yaşattıkları paradoksal ol-

gulardır. Tabii ki bu sorun gibi görünen olgulara felsefi açıdan bakmayarak onları birer *de facto* sorun gibi görmek de olanaklıdır.

“

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi sadece Avrasya'yı değil Sahraaltı Afrika'yı da etkilemiştir. Bu savaşla birlikte dünyadaki gıda fiyatı endeksi 2005 yılındaki varil başına 75 dolardan 2022 yılında 125 dolara çıkmış, aynı şekilde 2005 yılında varil başına 60 dolar olan petrol de 2022 yılında 110 dolara kadar yükselmiştir. Bu bağlamda buğday fiyatları 2022 yılının şubat ayında 120 dolardan 2022 yılının Şubat ortasına bir anda 175 dolara çıkmıştır.

SAHRAALTI'NIN EKONOMİK GERÇEKLERİ

İster birer olgu ister birer sorun olsun, günümüzde ekonomik temelde en çok yıpranma yaşayan yerleşim yerlerinin başında Sah-

raaltı Afrika ülkelerinin toplumları gelmektedir. Bu toplumlar kolonyal dönemden önceki Atlantik ve Doğu köle ticaretleri, kolonyal dönemdeki Batılı ülkelerin toprak ve emek sömürüleri, postkolonyal dönemde de Batı ülkelerine ekonomik bağımlılığın ve ulusal yöneticilerin teorik ve pratikte yetersizliklerinin getirdiği olumsuzluklar yüzünden zaten yeterince yıpranmış durumdadır. Ne yazık ki bu yıpranma, 2022 yılında da sürmüştü ve 2023 yılına da yansımıştır; 2022 yılının sonunda Sahraaltı Afrika toplumlarını ekonomik olarak yıpratın üç önemli başlık sıralanabilir. Bunlar; Rusya ve Ukrayna arasında yaklaşık bir yıldır süren savaş durumu, iklim krizi ve hükümetlerin özel para politikalarındaki çarpıklıklardır.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi sadece Avrasya'yı değil Sahraaltı Afrika'yı da etkilemiştir. Bu savaşla birlikte dünyadaki gıda fiyatı endeksi 2005 yılındaki varil başına 75 dolardan 2022 yılında 125 dolara çıkmış, aynı şekilde 2005 yılında varil başına 60 dolar olan petrol de 2022 yılında 110 dolara kadar yükselmiştir. Bu bağlamda buğday fiyatları 2022 yılının şubat ayında 120 dolardan 2022 yılının Şubat ortasına bir anda 175 dolara çıkmıştır. Bu fiyat artışı özellikle bazı Sahraaltı Afrika ülkelerini diğerlerine göre daha fazla etkilemiştir. Kullandıkları buğdayın %85'ini Rusya'dan ithal eden ülkeler Tanzanya, Fildişi Sahili, Senegal, Mozambik, Angola, Etiyopya, Kenya ve Etiyopya gayrisafi ulusal hasıllarının savaştan önce %12'sini buğday alımı için kullanırken bu oran savaşla birlikte %24'e yükselmiştir. Bu ülkeler baş-

ta olmak üzere pek çok Sahraaltı Afrika ülkesi buğday ve diğer gıda ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanma yoluna gitmişlerdir. 2010 yılında Sahraaltı Afrika ülkelerinin ortalama iç, dış, çok yönlü, iki yönlü ve diğer borçları gayrisafi ulusal hasıllarının %27'sini oluştururken bu oran, 2022'de %58'e kadar yükselmiştir. Yoksulluk azaltma ve büyüme güven endeksi sayılan PRGT'ye göre 2015 yılında borcunu ödeyememe riski bulunan Sahraaltı Afrika ülke sayısı sadece ikiyken bu sayı 2022 yılında altıya çıkmıştır. Aynı şekilde borcunu ödemedi güven duyulan Sahraaltı Afrika ülke sayısı 2015 yılında yine altıyken bu sayı 2022 yılında sifıra inmiştir. Yine 2015 yılında Sahraaltı Afrika bankalarının hükümet borçlarını sahiplenme oranı tüm varlıkların %13'üyken bu oran 2022 yılında %19'a çıkmıştır. 2023 yılının sonunda Sahraaltı Afrika'da gıdaya yapılan kişisel harcamalar 2017 yılında aylık bütçelerin %21'ini oluştururken bu oranın 2023 yılının sonunda %35'e çıkması öngörülmektedir. Bu bağlamda Sahraaltı Afrika gıdaya yapılan kişisel harcamalarda en çok

artışın görüleceği bölgedir. Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın Sahraaltı Afrika'ya başka bir yansıması da silah satışı noktasında yaşanmıştır. Rusya'nın özellikle 2014 yılından beri toplam 12 Sahraaltı Afrika ülkesine sattığı yaklaşık 3 milyar dolarlık silah satışından sonra 1 Mart 2022 tarihinde Birleşmiş Milletlerde Rusya'ya karşı uygulanacak yaptırımlara bir tek Eritre hayır oyu vermiş, Batı Sahara dışında geri kalan ülkelerin yaklaşık yarısı çekimser kalırken yarısı da evet oyu vermiştir. Evet oyu veren Sahraaltı Afrika ülkelerinin buğday ithalatını Ukrayna'dan yapmaları ilginçtir.

İklim krizi genelde Sahraaltı Afrika özeldeyse Doğu Afrika ülkelerindeki toplumların yaşadığı ekonomik yıpranmanın ikinci nedenidir. Doğu Afrika ülkelerinden Somali, Cibuti, Etiyopya ve Güney Sudan 1981 yılından beri bölgedeki en ciddi kuraklığın altında kalmışlardır. 2022 yılında bu bölgedeki toplam 10 milyon kişi açlık çekerken, bu kişilerden 6 milyonu sadece Somali'de bulunmaktadır. 1992 yılından 2011 yılına kadar yaşanan

kuraklıkta bölgedeki toplam 200.000 kişi hayatını kaybederken 2022 yılında başlayan kuraklığın toplamda 100.000 kişinin ölümüne neden olacağı öngörülmektedir.

Sahraaltı Afrika'da açlık, Kovid-19'a karşı alınan önlemlerle birleştiği zaman 2022 yılında Mısır'da 11,8 milyon, Güney Afrika'da 9,7 milyon, Nijerya'da 10,2 milyon çocuk dengeli beslenememektedir. Ayrıca Etiyopya Ordusunun, Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'ne karşı 2021 yılında girdiği silahlı mücadeleden ve bu mücadelenin kısa zamanda iç savaşa dönüşmesinden dolayı ülke topraklarının 2021 yılının Ocak ayında %24'ü acil gıda güvensizliği yaşarken aynı yılın haziran ayında bu oran %37'ye çıkmıştır.

Birleşmiş Milletlerin 2022 yılının Aralık ayında yayımladığı bir rapora göre, Doğu Afrika'daki kuraklığın giderilmesi için 4,5 milyar dolara ihtiyaç duyulmaktadır. Sahraaltı Afrika'da açlık, Kovid-19'a karşı alınan önlemlerle birleştiği zaman 2022 yılında Mısır'da 11,8 milyon, Güney Afrika'da 9,7 milyon, Nijerya'da 10,2 milyon çocuk dengeli beslenememektedir. Ayrıca Etiyopya Ordusunun, Tigray Halk Kurtuluş Cephesi'ne karşı 2021 yılında girdiği silahlı mücadeleden ve bu mücadelenin kısa zamanda iç savaşa dönüşmesinden dolayı ülke topraklarının 2021 yılının Ocak ayında %24'ü acil gıda güvensizliği yaşarken aynı yılın ha-

ziran ayında bu oran %37'ye çıkmıştır. Neyse ki 2022 yılının sonlarına doğru iki taraf arasında imzalanan ateşkes anlaşması bu oranın daha da büyümesini engelleyecek niteliktedir. Bunun yanında Mali, Burkina Faso, Nijer gibi Sahel bölgesinin ana aktörlerinde yüksek düzeyde gıda güvensizliği sorunları göze çarpmaktadır. Doğuda, batıda ya da herhangi başka yönde olsun, 2017 yılında Sahraaltı Afrika'da yaklaşık 75 milyon kişi gıda güvensizliği yaşarken bu oran 2022 yılının sonunda 180 milyon kişiye çıkmıştır. Sahraaltı Afrika 2017'den 2022 yılına kadar geçen zamanda gıda güvensizliğin en yoğun oranda yaşandığı bölgedir.

SAHRAALTI AFRIKA'DA TERÖRİZMİN YIKICI EKONOMİK ETKİLERİ

Cihatçı teröristler, yine genelde Sahraaltı Afrika ancak bu sefer özelde Batı Afrika ülkelerindeki toplumların yaşadığı ekonomik yıpranmanın üçüncü nedenidir. Cezayir İç Savaşı'ndan sonra Sahel bölgesine inen el-Kaide'nin yanında DAES ve Ensaru'İ İslam Mali'de, Nijer'de ve Burkina Faso'da etkili olarak bu üç ülkenin zaten Sahara Çölü nedeniyle herhangi bir tarımsal ya da sanayi kalkınmasına olanaklı olmayan coğrafi konumlarını zora sokmaktadır. 2022 yılının sonlarına doğru bu üç terör örgütü toplamda yaklaşık 13.000 kişinin ölümünden sorumlu saldırıları düzenlemişler, yaklaşık 2 milyon kişinin de yerlerini terk etmelerine neden olmuşlardır. Bu örgütler yüzünden Mali'de 2020 ve 2021 yıllarında iki askerî darbe gerçekleşmiş, Batı Afrika Ekonomik Birliği Örgütü (ECOWAS), Dünya

Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) bu ülkeye karşı ekonomik yaptırımlar düzenlemiştir. Aynı şekilde Nijer'de de 2021 yılında bu örgütler nedeniyle bir askerî darbe girişimi gerçekleşmiş ve Nijer de bazı bölgesel ve küresel uluslararası örgütlerin ekonomik yaptırımlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Son darbelerden biri de 30 Eylül 2022 tarihinde Burkina Faso'da gerçekleşmiş, ülke Afrika Birliği üyeliğinden geçici olarak çıkarılarak ECOWAS'ın ekonomik yaptırımlarıyla karşılaşmıştır. Bunların yanında Nijerya'daki Boko Haram ve Nijer Deltası İntikamcıları gibi örgütler, ülkedeki petrol boru hatlarına saldırılar düzenleyerek petrolden geliri düşürmekte; üstelik Delta bölgesine petrol alanında yapılan yatırımların da Nijerya'dan çıkmasına neden olmaktadır. Bu iki örgüt, yaptığı saldırılarla Nijerya'nın yıllık petrol gelirlerinin %14'üne el koymaktadır. Somali'nin başkenti Mogadişu ve çevresini 2019 yılından 2021 yılına kadar adeta ablukaya alana el-Şebab terör örgütünün saldırıları nedeniyle günde ortalama 7-8 kişi hayatını kaybetmiştir. El-Şebab'ın

etkinliği nedeniyle bir liman ülkesi olan Somali'ye Aden Körfezi'ni geçip uğrayan ticari gemiler gelmemektedir. El-Şebab Asya ve Afrika arasındaki ticaretin Somali üzerinden gelişmesine böylece engel olmaktadır.

Sahraaltı Afrika ülkelerinin günümüzdeki hükümetlerinin para politikalarındaki eksiklikler kıtadaki ekonomik yıpranmaların dördüncü ve son nedenidir. Bu ülkelerden Zimbabwe 2008 yılında yaşadığı %73 sekstilyonluk enflasyondan sonra her ne kadar Zimbabwe doları yerine Amerikan doları, daha sonra bono dolar, daha sonra da elektronik para olan Zollar'ı kullanmışsa da 2022 yılına gelindiğinde %243,8'le Sahraaltı Afrika'nın en yüksek enflasyona sahip ülkesidir. Bunun yanında 2018 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Angola'da hükümet kuran Joao Lorenço döneminde ülkedeki petrol üretimi düşüş göstermeye başlamıştır. 2014 yılında günde 1,5 milyar varil petrol üreten Angola'da bu oran 2020 yılına kadar neredeyse sabit gitmiş, 2020 yılından sonra düşüşe geçmiştir. Ülkedeki petrol üretimi 2021 yılında

tarhinde iki kez günde 1,5 milyar varilin altına düşmüştür. Ülkenin 2023 yılında üreteceği petrol varili 500.000'in altına düşeceği öngörülmektedir. Angola'nın Nijerya, Gabon ve Ekvatoryal Gine ile birlikte Sahraaltı Afrika'nın en güçlü petrol üreticileri olduğu düşünülürse ülkedeki petrol üretimin düşüşü endişe verici sayılabilir. Öte yandan ülkenin 2018 yılındaki dış borcunun gayrisafi ulusal hasılasına oranının %80'den 2022 yılının sonunda %67'ye inmesi her ne kadar olumlu bir gelişme gibi gösterilse de yine de oldukça fazladır. Ayrıca Angola 2022 yılında Çin'in en çok borç verdiği ülkelerin başında gelmektedir. 2018 yılında Çin'in Sahraaltı Afrika'ya verdiği borç miktarı olan 30 milyar doların 20 milyar doları sadece Angola'ya verilmiştir. Bu sayının 2025 yılının sonunda 27 milyar dolara çıkacağı öngörülmektedir. Sahraaltı Afrika ülkelerine verdiği borçlar üzerinden onlara siyasi egemenlik kurmaya

çalıştığı Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda aleyhine düzenlenen oturumlardaki oylamalardan hayır oyu bekleyen Çin'in Angola'daki etkisi daha da büyüyeceğe benzetilmektedir. Bu iki ülkeye ek olarak toplam borçların uzun zamandır gayri safi ulusla hasılayı geçtiği Zambiya göze çarpmaktadır. Zambiya hükümetinin iç ve dış borcunun toplamı 2014 yılında gayrisafi ulusal hasılanın %40'ına denk gelirken bu oran 2018 yılından itibaren giderek artmıştır. 2019 yılında %90'a ulaşan bu oran 2020 yılında %120'ye, 2022 yılında ise %142'ye ulaşmıştır. Bu da ülke toplumuna büyük sıkıntılar yaşatmaktadır. Son olarak ise bütçe açığının gayrisafi ulusal hasılaya oranının sürekli büyüdüğü Gana'dan söz edilebilir. 2000 yılından itibaren sürekli olarak bütçe açığı veren Gana'da bu açıklık 2020 yılında gayrisafi ulusal hasılanın %16'sına denk gelecek rekor kırmıştır. Ülke 2022 yılının sonuna doğru

IMF ile bir stand-by anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak Sahraaltı Afrika ülkelerinin toplumları geçmişten gelen ekonomik yıpranmaları yaşamaya devam etmektedir. Bu yıpranmalar genel ve özel olduğu gibi, ekonomiye felsefi yaklaşımların bir sonucu olarak sorun ya da olgu olarak da değerlendirilebilir. Her şeye rağmen, Sahraaltı Afrika 2022 yılında 2,870 milyar dolarlık gayrisafi ulusal hasılasıyla 2021 yılındaki 1,862 ve 2020 yılındaki 1,620 milyar dolarlık oranı geçmiştir. Bunun yanında Sahraaltı Afrika'dan toplam altı ülkenin yıllık büyüme oranı ortalama %5,5 olmuştur. Ancak tüm bu olumlu gelişmeler kıtayı genel veya özel ekonomik sorunlardan kurtaramamıştır. Hükümetlerin değil bireylerin ekonomik gelişmesinin çok daha önemli olduğu Sahraaltı Afrika'da ekonomik sorunların ya da olguların altında yıpranmalar devam etmektedir. ■